

Går solen upp på morgonen? En fråga om relativitet

Varför fungerar det inte att bestämma sig för att allting antingen är relativt eller inte relativt? **Xzenu Cronström Beskow** försöker förklara varför människors begränsade synvinklar å ena sidan betyder mycket men å andra sidan inte betyder hur mycket som helst.

TÄNK DIG ATT DU går upp tidigt en morgon, så att du får se soluppgången. Solen går upp i öster. Eller gör den verkligen det? Går solen upp över huvud taget? Du har hört att Jorden befinner sig i ett solsystem vilket har Solen i centrum. Att det är Jorden som rör sig runt Solen, inte tvärt om. Ändå ser du med dina egna ögon att det är solen som går upp på morgonen, inte Jorden. Denna skillnad

beror på att du betraktar tillvaron ur en synvinkel. Våra synvinklar är alltid begränsade, både i sina synfält och i sina referensramar. De är inte rätt eller fel i sig, men varje synvinkel har sina egna styrkor och svagheter.

Kanske har du någon gång suttit ombord på ett tåg som väntar på avgång. För ett ögonblick verkar tåget börja åka rätt in i stationen, tills du inser att det i stället är tåget bredvid som rör sig. Genom fönstret ser du att de båda tågen rör sig i relation till varandra, men du ser inte tillräckligt mycket för att omedelbart förstå vilket av tågen det egentligen är som rör sig. Med "egentligen" avses då vilket tåg det är som rör sig i relation till planeten Jorden. Varje upplevelse du förnimmer och varje observation du gör, de uppstår i det sammanhang där du befinner dig. När det gäller relationen mellan Jorden och Solen, låt oss nu föreställa oss tre olika synvinklar: En vid Jorden, en vid Solen, samt en på behörigt avstånd ovanför planeternas omloppsbanor.

Vid Jorden

Planeten Jorden har fast mark, och det är på denna fasta mark du vanligtvis befinner dig. Eftersom du befinner dig på denna fasta mark så står både du och Jorden stilla i relation till varandra. Att Jorden rör sig runt sin egen axel är visserligen sant inom relationen mellan Jorden och resten av solsystemet, men är däremot inte sant inom relationen mellan Jorden och dig själv. Det är från denna din begränsade synvinkel vid Jorden som du ser Solen gå upp och ser Jorden stå stilla.

Om du hade sett soluppgången från någon slags luftballong eller flygplan i luften, alternativt från ett rymd-

skepp i nära omloppsbana, då hade din höjd över markytan inte gjort någon skillnad i just detta sammanhang. Du hade fortfarande varit oändligt mycket närmare Jorden än Solen, så din synvinkel hade fortfarande varit "vid Jorden".

Vid Solen

Stjärnan Solen har ingen fast mark, och är dessutom på tok för varm för att komma riktigt nära. Men tänk dig nu att ditt rymdskepp har lämnat sin nära omloppsbana runt Jorden, för att istället lägga sig i en tämligen nära omloppsbana runt Solen. Värmeisoleringen fungerar, du är fri att genom takfönstret betrakta Jorden "från den andra sidan". Precis som du förut såg Solen och planeterna färdas över Jordens himlavalv ser du nu istället Jorden och planeterna färdas över Solens himlavalv. Detta är i sig inte något bevis på att Jorden faktiskt rör sig runt Solen, utan visar enbart på att din synvinkel nu är knuten till Solen.

Bortom omloppsbanorna

Tänk dig nu att ditt rymdskepp reser vidare. Först mot solens nordpol. Därefter vidare ut i rymden, bort från planeternas omloppsbanor. Låt säga att du befinner dig på samma avstånd från Solen som du är van vid, men att du nu befinner dig rakt ovanför Solens nordpol istället för att vara i omloppsbana runt dess ekvator. Genom rymdskeppets fönster kan du med egna ögon se Merkurius, Venus, Jorden och Mars. Okej att du bara ser dem som små glimmande prickar, men du ser dem trots allt. Med teleskop kan du lättare identifiera dem och se mer detaljer. Över tid och med tålamod kan du med egna ögon nu se dessa planeter röra sig i sina banor runt solen. Problemet var alltså inte dina ögon, utan din synvinkel. När du stod på Jorden såg du Solen röra sig och Jorden stå stilla, men nu när du befinner dig i ett rymdskepp positionerad för att se solsystemet utifrån så är det precis tvärt om.

I din fantasi har du nu sett solsystemet ur tre olika synvinklar, tre olika perspektiv vilka har givit dig var sin egen bild av hur det du betraktar ser ut. I just det här tankeexperimentet var det solsystemet du betraktade, men samma princip kan tillämpas på allting annat också. Vad du än tittar på så finns det många olika tänkbara synvinklar, vilka ger olika perspektiv.

Den bild du får av tillvaron är relativ: Den formas av relationen mellan var du befinner dig och var det du betraktar befinner sig, samt av hur de rör sig i förhållande till varandra. Detta då när du tittar på rent fysiska objekt som solar eller planeter. Så länge som vi håller oss till rent fysiska objekt så är relativitet förhållandevis enkelt. Låt oss sålunda dröja oss kvar vid astronomin en liten stund.

Betrakta Solens och Jordens relation till varandra utifrån en idé om sammansatt verklighet.

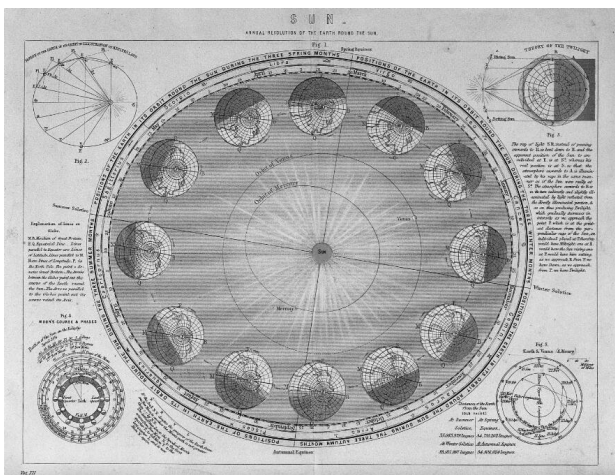
Solen och Jorden i sammansatt verklighet

Den planet som vi kallar Jorden existerar oberoende av oss människor. Så även Solen, liksom alla andra stjärnor och planeter. Däremot kan våra egna upplevelser av Jorden och Solen och de andra inte existera utan vi finns här och upplever dem. Vi lever alltså i en sammansatt verklighet, vilken kan sägas bestå av fyra komponenter¹. För det första den externa verkligheten utanför våra medvetanden. Till exempel planeterna och stjärnorna. För det andra de mentala verkligheterna inom våra medvetanden. Till exempel det tankeexperiment du just gjorde, där du föreställde dig att sitta i ett rymdskepp. För det tredje de sociala verkligheterna mellan våra medvetanden. Till exempel att du under din uppväxt fick lära dig att den starkt

lysande skivan på himlen är "Solen", medan den mark du står på är "Jorden"². Samt för det fjärde de upplevda verkligheter som uppstår genom att våra hjärnor kombinerar de tre första verklighetskomponenterna. Till exempel att du med dina egna ögon ser Solen röra sig över himlavalvet. Allt detta är verkligt - om än på olika sätt, och med olika begränsningar. Medan du i dina upplevda verkligheter tar till dig missvisande information utifrån din begränsade synvinkel så kan du i dina mentala verkligheter simulera mycket bredare perspektiv - simuleringar vilka dock enbart fungerar i den mån dina utgångspunkter är korrekta och du hanterar dem på bra sätt.

För att på bästa sätt tolka dina sinnesintryck och förstå din egen synvinkel så behöver du förstå att världen inte kretsar kring dig. Och den kretsar inte kring någon annan heller. Dina egna upplevda verkligheter kretsar förmodligen ganska ofta kring dig själv. Vilket är helt okej. Det är objektivt sant att du ser det du ser, och att du upplever det du upplever. Sen är det ditt eget ansvar att sätta in denna begränsade lilla verklighet i större sammanhang. Just därför behöver du förstå att det är skillnad mellan å ena sidan denna mycket lokala verklighet som är din egen, och å andra sidan de mycket större verkligheter vilka du också ingår i. Den externa verkligheten som sådan kretsar inte kring mänskligheten, än mindre runt någon enskild människa eller grupp. Vår egen sol är bara en stjärna bland många.

Att allt betraktande sker ur en eller annan synvinkel och att våra intryck alltid är relativa utifrån denna vår synvinkel, betyder då detta att det inte finns några neutrala synvinklar? Njavors. Samtidigt som det inte torde existera

någon *slutgiltigt* neutral synvinkel så går det ofta att hitta en synvinkel som är *relativt* neutral och som därmed ger bästa möjliga överblick. Återvänd till tankeexperimentet med rymdskeppet. När du befann dig högt över solens nordpol så kunde du se solsystemet ”uppifrån”. Din position var tämligen neutral i relation till solsystemet, vilket hjälpte dig att överblicka Jordens omlopp kring Solen. Däremot var din position inte neutral i relation till galaxen. Därför bidrog den inte till att hjälpa dig förstå solsystemets omlopp kring galaxens kärna eller galaxens omlopp kring någon större del av universum. Motsvarande torde gälla även i andra sammanhang: Trots att vi människor aldrig kan vara slutgiltigt neutrala eller slutgiltigt objektiva så kan vi ändå alltid vara relativt neutrala och objektiva. Tillämpa källkritik och kritiskt tänkande.

Utveckla våra perspektiv till att bli så vidsynta och välbalanserade som möjligt.

När vi anstränger oss för att utveckla och tillämpa kunskap och nyanserat tänkande så kan vi i många sammanhang vara tillräckligt neutrala och tillräckligt objektiva. Vi kan sträva efter bästa möjliga objektivitet, och denna strävan kan vara fruktbar. Att ta till dig bästa tillgängliga information och kunskap, och att efter bästa förmåga analysera dessa. Att kritiskt granska olika källors relevans, snarare än att ge efter för önsketänkande och maktanspråk – oavsett om dessa kommer från dig själv eller från någon annan. Det människor ser och upplever bör varken avfärdas som falskt och galet eller upphöjas till universell sanning, utan istället ses som begränsade perspektiv vilka har både styrkor och svagheter.

När vi betraktar någonting, i detta fall Solen, så är det lätt att glömma bort skillnaden mellan å ena sidan det vi betraktar och å andra sidan vårt eget betraktande av det vi betraktar. Då blir det lättare att få för sig att Solen faktiskt rör sig över himlavalvet. Det känns som att ”vi ser det ju, alltså är det så”. Det kan också bli lätt att glömma bort antingen skillnaden mellan sig själv och medmänniskorna, eller skillnaden mellan medmänniskorna och den fysiska omvärlden. Om vi glömmer bort skillnaden mellan å ena sidan den externa verkligheten och å andra sidan den enskilda människans upplevda verklighet, då blir det lätt att få för sig att Solen rör sig runt Jorden. Var och en av oss ser ju just detta. Om vi istället glömmer bort skillnaden mellan å ena sidan den externa verkligheten utanför människors medvetanden och å andra sidan den sociala verkligheten i samhället, då blir det lätt att få för sig att

Jorden rör sig runt Solen för att det är vad alla vet – rätt slutsats, men av fel anledning. Att folk i allmänhet tror att det är på ett visst sätt betyder inte att det faktiskt är så. Förr i tiden, så sent som för några enstaka sekler sedan, trodde så gott som alla sig veta att Jorden var universums centrum. En geocentrisk världsbild (där ”geo” står för ”Jorden”), enligt vilken Solen rör sig i en bana runt Jorden. Dessa människor var förvisso i majoritet, men de hade ändå objektivt fel.

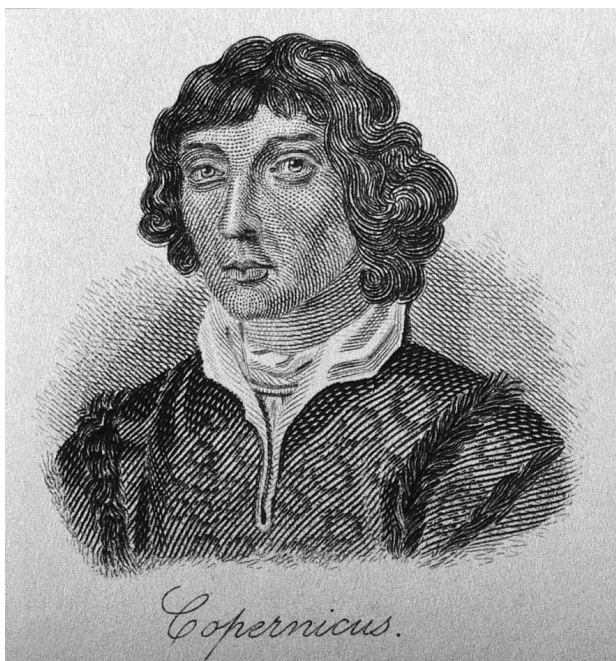
Femtonhundratalet och Copernicus

År 1514 försökte den dåvarande påven anlita en lärd man vid namn Nicolaus Copernicus för att lösa ett problem med tideräkningen, den julianska kalendern vilken man på denna tid använde. Det sägs att Copernicus redan då hade lösningen på problemet, men ändå tackade nej till uppdraget. Detta eftersom han misstänkte att påven inte skulle tycka om att höra svaret. På den här tiden var det nämligen fortfarande en självklar sanning att Jorden utgör

universums centrum, medan Copernicus istället trodde på att Jorden kretsar kring Solen. Istället för att gå i konflikt med kyrkan skrev Copernicus ned denna sin heliocentriska världsbild ("helios" betyder "sol") i en bok vid namn "*Om himlakropparnas kretslopp*", vilken publicerades först efter hans död 1543. Boken blev i omgångar dels censurerad och dels bortförklarad som ett rent teoretiskt tankeexperiment. Från 1633 till 1758 var boken totalförbjuden i katolska länder, stämplad som kätteri. I det långa loppet vann sakargumenten dock över tron, så att den heliocentriska världsbilden i slutändan kom att dominera.

Idag är det mycket ovanligt att tro på att Solen skulle kretsas kring Jorden. I de fall där denna geocentriska trosföreställning ändå dyker upp i våra samtida västerländska samhällen så kombineras den ofta med den uppenbart absurda ståndpunkten att Jorden dessutom skulle vara platt. Betyder då detta att Solen förr i tiden brukade kretsas kring Jorden, men att detta med tiden har ändrats? Nej. Jorden har alltid kretsat kring Solen, förutsatt att vi med "alltid" menar "i alla de miljarder år som Jorden har existerat".

Hur blir det då om vi skiljer mellan extern verklighet och social verklighet? Då blir det så att i den externa verkligheten så rör sig Jorden faktiskt kring Solen, men i de sociala verkligheter som dominerade i 1500-talets samhällen så fanns det starka sociala normer vilka pressade personer som Copernicus att hålla tyst. Vilket i sin tur gjorde deras kunskaper svårare att få tillgång till. Mainstreamsamhällets sociala verklighet var inte att Solen *faktiskt* rör sig runt Jorden (en fråga om den externa verkligheten) eller att det *faktiskt* inte fanns någon kunskap om detta (en fråga dels om mentala verkligheter, och dels om små sociala verklig-

heter vilka inte var mainstream). Istället var den dominerande sociala verkligheten dels att det *var socialt önskvärt att tro* att Solen rör sig runt Jorden, och dels att andra perspektiv var svåra att få tillgång till.

Utifrån dessa distinktion är det självklart att Copernicus hade rätt i sak även på sin egen tid. En enskild individ hade rätt, det omkringliggande samhället hade fel. "Hur hårda straff Storebror än hotar med så blir två plus två ändå inte lika med fem", för att parafrasera 1984. Okej att den externa verkligheten som sådan inte kretsar kring dig

själv personligen, men den kretsar inte heller kring någon stat eller sekt eller annan social gemenskap som du ingår i.

Fakta, synvinklar och värderingar

Människor tenderar att basera sin kunskap på den information som de har tillgång till och på de slutsatser som omgivningen påbjuder. Dessa är dock ofta dåliga på att representera hur det egentligen förhåller sig. Maktförhållanden påverkar ofta vilken kunskap vi faktiskt har tillgång till, men sällan vilken kunskap som faktiskt är eller vore bäst på att hjälpa oss förstå vår omvärld och oss själva och varandra.

Givet att den externa verkligheten existerar oberoende av oss människor och att det går att samla information om de verkligheter som vi lever i så går det att ha rätt i sak. Medaljens baksida är så klart att det även går att ha fel i sak. I gengäld kan vi utforska tillvaron, både enskilt och gemensamt. Lära oss nya saker, öka vår förståelse efter hand. Detta må vara mest uppenbart för den externa verkligheten, men gäller även de tre andra verklighetskomponenterna.

Genom kommunikation kan vi få inblick i varandras mentala och upplevda verkligheter. Vilket i sin tur gör det lättare för oss att observera och analysera de upplevda och sociala verkligheter vilka vi själva ingår i. Här är det oerhört viktigt att skilja mellan tre olika saker: Fakta, synvinklar och värderingar. Med fakta menar jag det som vi observerar. Med synvinklar menar jag de begränsade utgångspunkter utifrån vilka vi genomför våra observationer. Med värderingar menar jag våra idéer om rätt och fel, hur saker och ting *bör* vara snarare än hur de faktiskt *är*.

Att blanda ihop dessa tre kan tyvärr vara lätt när vi betraktar den externa verkligheten, och ännu lättare när det istället är mentala, sociala och/eller upplevda verkligheter vi betraktar.

För den som har en världsbild med strikta tabun kan det vara lätt att reagera med en känslostorm av djupaste avsky när någon inte håller sig inom de ramar som ens tabu-föreställningar sätter upp. Då kan det vara frestande att bekräfta sin världsbilds förmenta ”objektivitet” genom att se känslorna inte som det värdeomdöme i den upplevda verkligheten som de egentligen är, utan istället intala sig att de skulle utgöra objektiva fakta i hela verkligheten. Genom att avstå från att skilja mellan extern och upplevd verklighet blir det lätt att intala sig att den egna upplevelsen är objektiv och rationell medan alla de människor som har andra upplevelser istället skulle vara subjektiva och irrationella - eller rentav sinnessjuka. Därmed inte sagt att ett en social norm (till exempel ett tabu) automatiskt skulle vara fel.

Normer är på gott och ont, varför vi bör förhålla oss kritiskt till dem och därmed förbättra dem efter hand³.

Jorden och Solen existerar oberoende av dig. De är som de är. Detta oavsett hur

Genom att avstå från att skilja mellan extern och upplevd verklighet blir det lätt att intala sig att den egna upplevelsen är objektiv och rationell

mycket eller lite av dem du kan se, och oavsett hur du tycker att de borde vara. En annan människas tankar och upplevelser existerar också oberoende av dig. De är som de är. Detta oavsett hur mycket eller lite av dem du kan se, och oavsett hur du tycker att de borde vara. Den objektiva sanningen är att människor tänker det de tänker, och att de känner det de känner. Det subjektiva är i sin begränsade kontext objektivt, och är i åtminstone någon utsträckning möjligt att mäta och studera. Vi människor kan och bör lyssna på varandra, vi är alla verkliga. Samtidigt gäller det att inte tappa perspektivet. När en viss person har en viss värdering så är det å ena sidan en objektiv sanning att den personen tänker och/eller känner på detta sätt, men å andra sidan absolut inte någon objektiv sanning att vi alla borde bedöma vår tillvaro utifrån just den måttstocken. När samma värdering är mer eller mindre utbredd i ett visst samhälle så är det likaledes objektivt sant att den aktuella värderingen har just detta mått av förankring i samhället. I vilken mån detta får positiva eller negativa konsekvenser för samhällets medborgare utgör en helt annan fråga. Eller kanske snarare en helt annan uppsättning frågor. Dessa frågor torde i åtminstone någon mån gå att studera och analysera. Då givetvis utifrån en eller annan synvinkel, vilken alltid är mer eller mindre begränsad. Denna synvinkel är individuell, och kan förändras.

Om vi blandar ihop fakta, synvinklar och värderingar blir det lätt att få för sig att en eller annan lära skulle vara objektiv eller att en eller annan gruppstillhörighet skulle utgöra en synvinkel i sig. I sociala frågor gäller det att varken lägga för stor eller för liten tonvikt vid gruppstillhörigheter såsom medborgarskap, samhällsklass, hudfärg, kön

och sexuell läggning. Å ena sidan vore det ett misstag att tro att dylika faktorer determinerar (eller ännu värre "utgör") en persons synvinkel. Å andra sidan bör vi komma ihåg att var och en av oss människor ser samhället genom sina egna upplevelser och erfarenheter. Vilka i hög utsträckning påverkas av hur vi blir behandlade av myndigheter och av många enskilda medmänniskor. Vilket i sin tur ofta påverkas av faktorer som de nyss nämnda.

Det är viktigt att komma ihåg att observationer och analyser är något som enskilda människor gör. Observationer har sin existens i upplevda verkligheter. Systematiserande och analyserande av dessa observationer har i sin tur sin existens i mentala verkligheter. Ett samhälle (eller någon annan social verklighet) kan aldrig utföra någon observation eller analys, men kan däremot påbjuda normer för vilka metoder och slutsatser som anses önskvärda

eller rentav obligatoriska. Det bör även betonas att verkliga analyser är aktiva handlingar, de är mentala aktiviteter som människor aktivt utför. Den som utan eftertanke rabblar slagord och dogmer må intala sig att hen därmed "har en analys", men detta innebär enbart att hen har gått med på att förvanska även ordet "analys" till att bli ett substanslöst slagord.

I många sammanhang spelar en ospecificerad persons grupptillhörigheter statistiskt sett stor roll för vad det är sannolikt att hen har för synvinklar – vad hen har kunnat observera, och hur klar eller skymd (den bokstavliga eller metaforiska) sikten har varit. Men detta är en fråga om statistik snarare än om specifika enskilda fall, och det finns alltid sätt att vidga sina vyer. Endast ett fåtal människor har varit ute i rymden så att de med egna ögon kunnat se Jorden utifrån. Men genom filmer och fotografier kan även vi andra få sinnesintryck även ur dessa synvinklar. Sinnesintryck som är verkliga snarare än simulerade, även om de är indirekta såtillvida att vi ser dem genom artificiella ögon långt bort från våra egna kroppar.

Lagom långtgående relativism

En klassisk invändning mot relativism är att om allting är relativt, då måste ju även denna relativism i sig själv vara relativ. I vilken mån detta argument faller platt till marken eller utgör ett ypperligt motbevis torde bero på hur pass långtgående relativism argumentet används mot. Relativismen må vara relativ; Men denna relativismens relativitet är även den relativ. Dylika mentala gymnastikövningar kan vi använda både på bra och på dåliga sätt. I bästa fall kan vi påminna oss själva och varandra om att

våra synvinklar är begränsade. Att vi hela tiden behöver sträva efter överblick, relevanta synvinklar och kompletterande information. I värsta fall kan vi istället ge upp hoppet om att försöka förstå tillvaron: Nöja oss med gruppidentiteter och tankestoppande klichéer, en världsbild som är trångsynt och ofruktbar samtidigt som den ger oss en falsk känsla av att vara öppen och rättfärdig – alternativt nöja oss med ett totalt kaos där varje enskild fantasi tillerkänns samma sanningsvärde som den mest välunderbyggda fakta.

Låt säga att vi tillerkänner en kultur eller subkultur rätten att bestämma vilka observationer som är giltiga. Då kan vi å ena sidan acceptera att Jorden rör sig runt Solen (utifrån att vi själva lever i en heliocentrisk kultur), och å andra sidan samtidigt fördöma Copernicus för att han var så socialt inkompetent att han inte ens visste att det är Solen som rör sig runt Jorden. Ja, vi kan rentav bjuda oss

själva på att sätta näsan i vädret både över att vi själva känner till solsystemets form och över att vi är så respektfulla mot den medeltida kyrkan när vi fördömer Copernicus för hans "blasfemiska irrlära". Att ha kakan kvar och samtidigt äta den kan måhända "kittla dödsskönt i kistan" – men är i förlängningen egentligen inte särskilt juste varken mot oss själva eller mot någon annan. Här kan det också vara värt att nämna hur lätt de mest absurda former av relativism går in i en speciell typ av indirekt allians med de mest absurda anspråk på objektivitet: De kan vara rörande överens om att antingen så utgör den egna läran den enda och slutgiltiga sanningen för alla, eller så finns det ingen sanning bortom grupptillhörighet och maktkamp – alternativt ingen sanning alls. Inte en formell allians där man är överens i sakfrågan, men en diskursiv allians där man är överens om premisserna för att diskutera sakfrågan. Detta gör det lätt att pendla mellan å ena sidan grandiosa anspråk på att i praktiken vara allvetande, och å andra sidan avfärda idén om att det alls skulle finnas någon kunskap att förhålla sig till. På ytan må dessa båda ståndpunkter utgöra varandras motsats, men i praktiken utgör de i tämligen hög utsträckning två sidor av samma mynt.

Istället för totala objektivitetsanspråk eller total relativisering bör vi sträva efter en balans, byggd på ärliga försök att göra vår förståelse så bred och djup som möjligt. Detta så klart inom ramen för vad vi orkar med och hinner med. När vi inte hinner och orkar så är det okej att förenkla så mycket vi behöver. Men då bör vi i möjligaste mån hålla oss medvetna om detta, istället för att intala oss att våra bekvämare överförenklingar skulle utgöra någon komplett sanning. Och vi bör även hjälpas åt för att efter

hand bygga förenklingar som är både träffsäkra och hanterbara. Tillvaron kan vara komplicerad, delvis just för att våra begränsade sinnesintryck inte ger oss särskilt mycket överblick. Men våra hjärnor kan hjälpa oss bortom dessa begränsningar. Du ser Solen gå upp på morgonen, du ser Solen kretsa kring Jorden. Men föreställ dig att du flyger iväg i ett rymdskepp, tillräckligt långt bort för att se solsystemet utifrån. Ur denna synvinkel för din inre syn blir omloppsbanorna enkla och självklara att överblicka. Förvisso har även detta perspektiv sina begränsningar. Vilket är okej. ✍

Noter

- 1 Mer om denna modell och om relaterade modeller finns att läsa i min artikel "Existens och identitet" i Folkvett 4/2020 och 1/2021. <https://www.vof.se/wp-content/uploads/folkvett/2020-4-s7-23.pdf> respektive <https://www.vof.se/wp-content/uploads/2021/05/FV2021-1-s44-71.pdf>
- 2 Att dela in himlakroppar i "stjärnor" och "planeter med mera" ter sig ganska självklart utifrån den kunskap om astronomi som vårt samhälle besitter idag. Däremot är det betydligt mindre självklart var gränsen mellan "planeter", "dvärgplaneter" och "asteroider" ska dras. För mer om detta, se min artikel "Hur Pluto slutade vara en planet" i Folkvett 3/2017. https://www.vof.se/wp-content/uploads/folkvett/FV2017-3_07_Pluto.pdf
- 3 Mer om detta finns att läsa i min artikel "Kritiskt tänkande, normkritik och HBTQ+" i Folkvett 3-4/2016 <https://www.vof.se/wp-content/uploads/folkvett/2016-34-s46-71.pdf>